

Humanister missar ontopolitiken

Karl Palmås, februari 2008

Det senaste året har tänkare som 'posthumanister' som Bruno Latour och Donna Haraway omskrivits i svenska tidskrifter. Såväl höger som vänster verkar dock obekväma med att problematisera det mänskliga subjektet. Därför fastnar de i en trött debatt om socialkonstruktivism, och missar den nya politiken.

Conservatism, Catholicism, love of law and order, fidelity to the Empress, brashness, passion— those are approximately all we get of the 'social factors' acting on Pasteur. But *they are not much* if we put on the other side all the scientific work to be explained. (Latour, 1988: 257–258)

The Pasteurisation of France är inte bara en bok där Bruno Latour beskriver Louis Pasteurs värv. Texten är även en kritik av den socialkonstruktivism som under 1980-talet präglade fältet Science and Technology Studies (STS). Icke desto mindre finns det än idag skribenter, nu senast i tidskriften *Axess*, som avfärdar Latour som relativist och vetenskapsfientlig. En kort presentation verkar alltså vara på sin plats.

Latour gjorde sitt intåg i STS när disciplinen fortfarande dominerades av det som kallades 'the strong programme' inom fältet Sociology of Scientific Knowledge (SSK). Detta starka program fokuserade på hur ideologiska och maktrelaterade aspekter formar vetenskaplig och teknologisk utveckling. Vetenskapsmän och ingenjörer bör alltså inte ses som aktörer som försöker fånga verklighetens väsen, utan som verktyg för maktutövning. Alltså är vetenskapliga resultat bara resultat av människors sociala spel.

Man skall komma ihåg att SSK-gänget hade sina skäl att driva denna tes: Till stor del ville de komma ifrån den teknikdeterminism som präglade tidigare samhällsteorier. Samtidigt är det idag få forskare som framhåller i denna hårda socialkonstruktivism.

Latours sätt att kritisera socialkonstruktivismen är rätt självklar. Självklart finns det sociala faktorer som påverkar vetenskapsmäns och ingenjörers praktik, men dessa beskriver bara halva sanningen. Även icke-mänskliga faktorer spelar en viktig roll i den vetenskapliga praktiken, inte minst eftersom det som vi kallar 'socialt' påverkas av icke-mänskliga objekt. Man måste kunna acceptera detta, utan att hamna i teknikdeterminism. Som Andrew Barry och Don Slater skriver om Latours

gång:

In particular, they argued that the idea that technology was either socially constructed or socially shaped was problematic for two reasons: first, because the distinction between what was 'social' and 'technical' and what was 'human' and 'non-human' was itself disrupted through the process of technical change; second, because the very idea that the social was something like a structure, environment or context within which technical change occurred was itself problematic. It was impossible to give a purely 'social' explanation of technical change because technical objects (facts, artefacts, devices) themselves formed a critical part of what the social is. (Barry & Slater, 2005: 8)

Så, den som vill förstå Latour kan tänka följande enkla tanke: Det sociala påverkar vår förståelse för de vetenskapliga studieobjekten, samtidigt som de vetenskapliga studieobjekten påverkar 'det sociala'. Denna enkla tanke leder dock till att vi måste omvärdera hur vi ser på såväl de icke-mänskliga objekten i naturen, som de mänskliga subjekten i samhället. Mer om detta senare.

Latours kritik av socialkonstruktivismen – och blotta tanken på någonting förutbestämt 'socialt' – går att skönja redan i hans första stora bok, *Laboratory Life*, som kom ut 1979. (Den första utgåvans undertitel, 'The social construction of scientific facts', bör således ses i ljuset av att den var ett inlägg i SSK-debatten.) Som Latour sade under en föreläsning på London School of Economics i februari:

The notion of 'the social' was dismissed five minutes into that project, thirty years ago.

Det problematiska mänskliga subjektet

Att Latour är känd som socialkonstruktivismens kritiker är alltså känt för vem som helst som följt samhällsteori under de senaste årtiondena. Detta borde heller inte vara så svårt att kolla upp för en skribent. Om man nu inte orkar läsa hans böcker, eller ens sekundärlitteratur, så kan man ju kolla upp Latour på Wikipedia.

Förra året publicerade tidskriften *Axess* ett nummer på temat 'Postmodernismens kris'. I detta figurerade Bruno Latour, för övrigt en kritiker av tanken på 'postmodernism', flitigt. En Christofer Edling skrev exempelvis följande:

Bland de mer namnkunniga företrädarna för relativistisk socialkonstruktivism finner man exempelvis Nelson Goodman och Richard Rorty. Även Bruno Latour, som kanske är av större intresse för samhällsvetare, kan placeras här. Eller kunde i varje fall, tills nyligen; att döma av en artikel publicerad i *Critical Inquiry* (vol. 30, nr 2) gör Latour en intressant helomvändning och

beklagar relativismens utbredning på universiteten och i politiken. ('Relativism undergräver vetenskapen')

Som torde vara rätt klart vid detta laget har skribenten helt missat Latours bidrag. (Vi kommer senare återvända till texten i *Critical Inquiry*.) Det hade varit lätt att säga att denna ignorans är en höger-vänster-fråga. Det hade varit lätt att som vänsterintellektuell mejsla ut en bild av en konservativhöger, som uppenbarligen verkar tycka att ingenting skrivet efter 1800-talet är värt att läsa.

Men problemet är nog djupare än så: Det springer ur en kritik av det mänskliga subjektet som uppenbarligen är svårsmält. De som ser Latour som socialkonstruktivist verkar inte acceptera denna kritik. Återigen: Latours bidrag är tanken att det som vi kallar 'socialt' – de spel som uppstår mellan mänskliga subjekt – konstitueras och konfigureras av de objekt som vetenskapen försöker fånga. Om man inte förstår detta – ja, då framstår ju Latour mycket riktigt som ytterligare en gammal socialkonstruktivist.

Att våga tänka tanken att det inte är något 'speciellt' med det mänskliga subjektet är uppenbarligen en farlig tanke, som både höger och vänster värjer sig från. Alltså finner vi sammanblandningen mellan det posthumana som den sociala konstruktionen även inom vänstern.

I nya numret av tidskriften *Arena* skriver Kristina Hultman om naturens väsen, i relation till Donna Haraway, vars idéer utvecklats i symbios med Latours. (Den senare har dedikerat boken *Pandora's Hope* till den förra.) Deras bidrag är alltså kongruent – de har bägge kritiserat socialkonstruktivismen i deras respektive fält. Icke desto mindre skriver Hultman:

Om naturen inte finns? Om hon bara är en social konstruktion, så som samhällsvetenskapare och medvetandeforskare som Donna Haraway lär ut. Om det inte finns några granar och ollonborrar och fragg och väderlekssystem och miljösanerade jordar. Om det bara finns ord..." (Naturens pinsamma närvaro)

Alltså är även en presentation av Haraway på plats. 1989 publicerar hon boken *Primate Visions*, där hon gör upp med den feministiska vetenskapskritiken, som på många sätt faller in i samma socialkonstruktivism som nämnts ovan i relation till SSK. Boken är alltså en markering emot de teoretiker som menar att vetenskapen kan förstås helt i termer av sexistiska eller rasistiska kulturella föreställningar.

Haraway menar istället att vetenskapen faktiskt fångar världen ('get at the world'), och att tanken på att vetenskap är bara fråga om makt eller kontroll ('simply about power and control') är nys. (Haraway, 1989: 8) Det är faktiskt så att forskares kunskap

somehow translates the active voice of their subjects, the objects of knowledge.

Haraway, som själv är naturvetare i grunden, är alltså inte ute efter att 'dekonstruera' forskning. Hon hävdar bestämt att den inte bara är textspel. Att hålla på med forskning kan i någon mån ses som en konstruktion – man sätter samman olika entiteter (studieobjekten, laboratoriemateriel, akademiska journaler, labassistenter etc.) för att kunna säga något om världen. Men detta är inte en *social* konstruktion, studieobjekten är ju en del i denna konstruktion. Som Joseph Schneider summerar upp saken:

To oversimplify, only *some* of the construction work done might properly be called 'social' if term is taken to imply the involvement of humans alone. (Schneider, 2005: 37)

Som ni kanske märker är detta samma slutsats som Latour drog i sin forskning, inte minst i det inledande citatet i denna text, från *The Pasteurisation of France*. Han skulle senare formulera saken enligt följande:

Yes, society is constructed, but not socially constructed. (Latour, 1999: 198)

Att den intellektuella symmetrin mellan Haraway och Latour var stark redan i slutet av 1980-talet märks i följande citat från *Primate Visions*:

I want to find a concept for telling a history of science that does not depend on the dualism between active and passive, culture and nature, human and animal, social and natural. (Haraway, 1989: 8)

Det socialkonstruktivistiska perspektiv som Haraway vill lämna bygger alltså på en dualism mellan kultur och natur, mänskligt och icke-mänskligt osv. (Temat utvecklades ytterligare 1997, i hennes *Modest_Witness@Second_Millennium*.) Denna uppdelning är svår att upprätthålla om vi accepterar den enkla tanke jag nämnde ovan – det sociala påverkar vår förståelse för de vetenskapliga studieobjekten, *samtidigt* som de vetenskapliga studieobjekten påverkar 'det sociala'. Haraways texter om såväl primater som cyborger var därför centrala för att börja sudda ut linjen mellan det mänskliga och det icke-mänskliga. Med andra ord, hennes arbete kom att utmana

the notion of the human agency so often central to social constructivist analysis. (Schneider, 2005: 36)

Haraway är därför en central tänkare inom den diskussion om 'posthumanism' som nu pågår inom akademien, och som leder till en samling intressanta frågor – inte minst om politik. Men, som sagt, än så länge verkar som det kommer ta lång tid innan dessa politiska diskussioner når mittfåran av den svenska idédebatten. Så länge både högerns och vänsterns tidskrifter sorterar in tänkare som

Haraway och Latour i gamla kategorier är vi kvar med samma gamla uppfattning om vad som är politik.

Verkligheten och politiken

Latour och Haraway nådde till sina slutsatser om vetenskap och teknologi från olika håll.

Vetenskapssociologen Latour är Gaullist med aristokratisk börd. (Man kan köpa Chateau Latour på Systembolaget.) Biologen och primatologen Haraway har en bakgrund som socialistisk, grön, antirasistisk, och inte minst feministisk aktivist. Icke desto mindre når de liknande slutsatser om verklighetens beskaffenhet, och dess politiska laddning.

I nämnda *Axess*-nummer finns en text av Ophelia Benson och Jeremy Stangroom. I denna artikel ställer de frågan huruvida 'världen äger en realitet som är oberoende av de påstående människor faller om den'? De skriver sedan följande:

Det troliga svaret på detta från vilken halvbildad postmodernist som helst är att helt enkelt förneka att någon verklighet oberoende av medvetandet existerar. Ta till exempel den franske sociologen Bruno Latours arbeten. I sin essäsamling *Pandora's Hope* verkar han mena – en stor del av hans prosa är avsiktligt dunkel – att vetenskapliga kunskapsobjekt endast existerar i den mån de artikuleras via de mångfaldiga medieringar som konstituerar vetenskaplig praxis.” ('Postmodernismen raserar vårt kunskapsarv')

Den som orkat öppna *Pandora's Hope* kan klart och tydligt läsa att i introduktionen att Latour visst menar att verkligheten existerar. (Han tycker till och med att frågan är befängd.) Men samtidigt menar han att varken vi mänskliga subjekt, eller de icke-mänskliga objekt som vi beskriver genom vetenskapen, bör förstås i de dualistiska termer som växte fram under moderniteten. Benson och Stangroom fortsätter:

Vi bör vidare aldrig säga ”det existerar' eller 'det existerar inte'” (om man inte är Bruno Latour vill säga och svarar på en fråga några sidor före i boken om huruvida jäsningsämnen existerade innan Pasteur hittade på dem, för då kan man svara: ”Nej, de existerade inte innan han dök upp' – ett svar som är uppenbart, naturligt och till och med, som jag kommer att visa, i överensstämmelse med sunt förnuft!”).

Det är intressant att Benson och Stangroom väljer Pasteur-exemplet för att peka på Latours förmenta socialkonstruktivism; som ju nämnts ovan är *The Pasteurisation of France* känd som den bok där Latour börjar göra upp med socialkonstruktivismen. Latourkan mycket väl gå med på att 'råmaterialet' till Pasteurs jäsningsämnen existerar oberoende av människans existens. Detta är dock

ointressant för Latour: Han är intresserad av hur jäsningsämnet börjar spela en roll den ömsesidiga konstitutionen av icke-mänskliga objekt och mänskliga subjekt.

Alltså: Hur lyckas Pasteur skapa en allians med detta råmaterial och – tillsammans med flera andra, mänskliga och icke-mänskliga aktörer – skapa en apparat som leder till nya (jäsnings-)teknologiska möjligheter? Hur blir dessa möjligheter, i sin tur, konstituerande delar av vad vi kallar samhället, 'det sociala'? Hur påverkar dessa möjligheter, i sin tur, Pasteurs framtida möjligheter att skapa nya vetenskapliga allianser? Återigen: Kom ihåg den 'enkla tanken' nämnd ovan.

Om Benson och Strangroom hade läst vidare i *Pandora's Hope* hade de kunnat läsa om fysikern Frédéric Joliot-Curie, och hans arbete med att klyva atomer. Här finns en enkel genomgång hur man kan förstå denna process av de målöversättningar och alliansskapanden som måste till för att vetenskaplig praktik skall kunnas utföras. Joliot-Curie vill klyva atomer, franska militärmakten vill dominera världen. Deras gemensamma mål blir att skapa en laboratorium för atomforskning (goal translation). Alliansbyggandet slutar inte där: Även atomerna själva – och deras agerande – är centrala för att detta nätverk av allianser skall hållas samman.

Var finns då politiken? Jo, exempelvis i det faktum att möjligheten att klyva atomer – fission – var instrumental i att skapa en ny geopolitisk världsordning. Ett kallt krig, där de två supermakterna inte kunde starta krig med varandra, utan utkämpade mindre proxykrig med varandra. Visst, denna världsordning var delvis beroende av mänskliga aktörers maktspel och ideologier. Men det går inte att förneka att atombomben – denna icke-mänskliga aktör – spelade en roll. Hela världsordningen skall ses som ett virrvarr av såväl mänskliga och icke-mänskliga aktörer, sammansatta i ett stort nätverk.

Så, själva bomben i sig är en aktör (eller 'aktant' i tidigt Latour-språk), som inte bara kan reduceras till människors beslut att eventuellt använda vapnet. Som sagt, världen är *inte enbart* socialt konstruerad. Så fort bomben är född, börjar den leva sitt eget liv. Alltså blir själva tillkomsten av atombomben politisk.

Ontopolitik

Denna politik – politiken kring vilka världar som kan skapas, vilka teknologiska möjligheter som uppkommer, vilka icke-mänskliga aktörer som blir till – kallar Latour 'ontopolitik'. Tron på en ontologins politik förutsätter dock att vi erkänner att icke-mänskliga aktörer kan agera.

Ontopolitiken blir påtaglig då vi inser att det pågår en oförutsägbar växelverkan mellan de vetenskapliga objekten (som kan agera och därför borde kallas inte-riktigt-objekt) och mänskliga subjekten (som påverkas av objekten, och därför borde kallas inte-riktigt-subjekt).

Ett problem i sammanhanget är att vi vant oss att se på politik ur ett strikt antropocentriskt, subjekt-fokuserat perspektiv. Politik handlar om människor i parlament, eller demonstranter på gator – inte om det som händer i laboratorier. Latour beskriver till och med moderniteten i dessa termer – som en desperat men hopplös kamp att hålla den politik och kultur som präglar mänskliga subjekt separerade från icke-mänskliga objekt (Latour, 1993).

Icke desto mindre är flera av samtidens mest intressanta politiska kamper ontopolitiska sådana – bortom de kamper som inte minst Haraway pekat på kan jag nämna tre ontopolitiska frågor.

För det första ser vi en ny utrikes- och säkerhetspolitik som utvecklats kring Rysslands gaspipelines till EU. Detta är en politisk kamp som inte bara handlar om sociala och kulturella faktorer: Man kan inte förstå Rysslands nya utrikespolitik utan att ta med till naturgasens fysikaliska egenskaper i ekvationen. Även icke-mänskliga aktörer spelar en roll i detta spel. Gasmolekylerna såväl existerar som agerar.

Ett annat exempel är Yunus experiment med att sprida mikrokredit i utvecklingsvärlden. Här ser vi hur ekonomiskt tänkande är utformat från ett visst perspektiv, men även vad som händer när perspektivet skiftas för att skapa nya teknologiska möjligheter. Yunus utformade ett creditsystem som var skapat för att rikta sig mot fattiga, utan säkerhet. Detta funkar utmärkt (i motsats till vad etablerade ekonomiska teorier föreskriver), men inte för att världen är socialt konstruerad. Snarare handlar det om att Yunus lyckats mobilisera alternativa ekonomiska logiker.

För det tredje: Se på den politik som företräds av hackare inom öppen källkods-mjukvara, inom fildelningsfrågan, eller inom den rörelse som förebyggat kontrollsamhällesdiagrammets utbredning. I fildelningsfrågan är det påtagligt att det är bittorrent-formatets sammansättning, de teknologiska möjligheterna att spårlost överföra bits, som styr copyfajtens utgång.

En del av dessa kamper tas upp i utställningen 'Take Action' på Världskulturmuseet i Göteborg. Uppenbarligen har kultursidorna svårt att ta till sig denna form av politik: Recensenterna registrerar den inte. Politik förväntas alltjämt handla om demonstrationer och parlament.

Slutligen, hur tänker då Latour och Haraway om en eventuell demokratisering i en värld där ontopolitiken spelar stor roll?

Haraway hoppas på en demokratisering av perspektiven. Hon vill behålla en syn på vetenskapen där vi tror att kunskapen kan fånga verkligheten, men lyfta fram behovet av 'situated knowledges'. En optisk metafor som hon använder för att beskriva detta är den om 'diffraction' – de kunskapsmönster som uppstår vid studier är beroende på varifrån man står. (Haraway, 1988) Det handlar inte så mycket om att forskare skall börja skriva från 'utsattas perspektiv', utan snarare om en

demokratisering av kunskapsskapandet i sig. Ju fler perspektiv, desto bättre och rättvisare forskning.

Latour är lite mer republikansk än så. Han pratar om ett parliament of things – en församling som inte bara innefattar de mänskliga subjektens relationer. Dessutom har han skissat på att kritikerns roll måste förändras: Vi måste släppa den postiga, textiga tendensen att vilja dekonstruera, en gång för alla. Som han skriver i nämnda artikel i *Critical Inquiry*:

The critic is not the one who debunks, but the one who assembles. The critic is not the one who lifts the rugs from under the feet of the naïve believers, but the one who offers the participants arenas in which to gather. The critic is [...] the one for whom, if something is constructed, then it means it is fragile and thus in great need of care and caution. (Latour, 2004)

Detta torde lugna vetenskapsivrare: Vetenskapen finns kvar, assisterad av konstruktiva kritiker, dock något förändrad. Vi erkänner att vetenskap är politik, och vi slutar tro på Vetenskapsmannen som en person med direktkontakt med någon transcendent värld av objektiv sanning. Däremot är Haraway och Latour mer obekväma för postiga socialkonstruktivister: Dessa måste släppa tron på ett sammanhållet mänskligt subjekt, och måste omvärdera den humaniora som är deras livlina.

Fast å andra sidan: Så länge kulturskribenterna fortsätter att skriva in Donna och Bruno i en klichéartad socialkonstruktivism så förblir båda sidor oförändrade av dessa teoretiker.

Referenser

Barry, A. & D. Slater (2005) *The Technological Economy*. London: Routledge.

Haraway, D.J. (1988) 'Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective', *Feminist Studies*, Vol. 13, No. 3.

_____ (1989) *Primate Visions*. London: Routledge.

_____ (1997) *Modest_Witness@Second_Millennium*. London: Routledge.

_____ (2004) *The Haraway Reader*. London: Routledge.

Latour, B. (1988) *The Pasteurisation of France*. Cambridge, MA.: Harvard.

_____ (1993) *We have never been modern*. Cambridge, MA.: Harvard.

_____ (1999) *Pandora's Hope*. Cambridge, MA.: Harvard.

_____ (2004) 'Why has critique run out of steam? From matters of fact to matters of concern', *Critical Inquiry*, Vol. 30, No. 2.

_____ & S. Woolgar (1979) *Laboratory Life*. London: Sage.

Schneider, J. (2005) *Donna Haraway: Live Theory*. London: Continuum.